

BERKA ATTILA

Mikor van mostanában?

SZEMELVÉNYEK EGY FERENCZ GYŐZŐ-KÖNYVBŐL

(„Hölderlin ist ihnen unbekannt”?
Örkény István)

Huszonöt évvel ezelőtt jelent meg Ferencz Győző esszéket és tanulmányokat tartalmazó, *Hol a költészet mostanában?* című kötete a Nagyvilág Kiadó jóvoltából (hol a Nagyvilág mostanában?). A könyv két részből áll, az első *Irodalom és környéke*, a második *Arcképek és elemzések*. Utóbbi közvetlenül az irodalommal foglalkozik, előbbi viszont tágabb horizonton mozog: egy irodalmár reflexiói az őt körülvevő nem feltétlenül irodalmi világról, tizenöt szövegben. Most csak ezeket lapozgatom.

Mindenekelőtt a főcímről pár szót. A határozatlan időhatározó azt sugallja, hogy a költészet elutazott, esetleg elbújt valaki (mi?) vagy valami (az életünk?) elől, és mikor már jó ideje ülünk bambán a tisztáson, igen, éppen úgy, mintha Csukás István *Négyszögletű Kerek Erdőjében* lennének, egyszer csak megjelenik „a FerenczGyőző”, és azt mondja:

– Rég nem láttam a költészetet. Vajon hol lehet mostanában?

Mi ránézünk, majd egymás szavába vágva kérdezzük:– Tényleg, mi van a költészetrel? Hol van mostanában? És mi van velünk?

Pontosabban mi volt velünk negyedszázada, és mi (nem) történt azóta, hogy a szövegeken nem ül vastagon a por, és ha nem tudnám, hogy a rendszerváltás utáni, úgynevezett átmeneti évtizedben születtek, amikor anómiában dagonyáztunk, akkor frissnek, ropogósnak mondanám őket. Érvényesnek.

Itt van rögtön az első írás 1991-ből, *Rabok legyünk vagy szabadok?*:

„Soha senki nem akadt, aki azt mondta volna, rabok legyünk. Úgyhogy megkérdezhetjük, szabad-e illet komolyan kérdezni? [...] Hogyan is legyünk szabadok? [...] A szabadság kivívása egyenlő-e magával a szabadsággal?”

Egy évvel később a *Partialis amnesia* így kezdődik:

„Nem vagyok híve a műfajok rangsorolásának. Sem koronként, sem nemzetenként. A magyar líra hagyományos vezető szerepéről beszélni legalább annyira értelmetlen, mint az állítani, hogy ezt a vezető szerepet – mondjuk, az utóbbi időben – átvette a próza. Mintha az irodalom valami sportverseny lenne, ahol például a drámának csak a bronz jut mindig. Beszélni vezető szerepről Mándy, Ottlik, lekörözésről Weöres, Kálnoky, Vas, Nemes Nagy életében. Hogy lejjebb, korban, ne is menjünk.”

Várady Szabolccsal Lator László *Latortanya* című posztumusz kötetének bemutatóján az MTA Könyvtárában, 2024. január 11-én. Szigeti Tamás felvétele

Vissza 1991-be, *Világirodalom*:

„Vegyük Weöres Sándor esetét. Ezerkilencszáznolcvanhétben Nobel-díjra volt jelölve, angol nyelvű kötetét is így hirdették. [...] Alkalmam volt beszélni olyan emberrel, aki írt annak idején a könyvről, amerikai magazinba, nem magyar kritikus, érdeke nem fűződött hozzá. [...] Udvarias volt, dicsérte, írásban. Szóban föl nem foghatta, miért kellett volna pont Weöresnek Nobel-díjat kapnia.”

Maradunk még az évben, *A könnyedség stílromantikája*:

„A szavakkal túlságosan sok történt. A szavak útja az érintkezésben nem egyenes vonalú. Szavak helyett szóviccek vannak, pontosság helyett poénok. [...] A szellemesség kényszere már csak dekoráció. [...] Rossz versek, rossz novellák, rossz tárcák mindig voltak. Rossz szóviccek is. De hogy divatosak legyenek?”

Az irodalom tárolási gondjai 1992-ből:

„Ha most lennének a szabad választások, én az irodalom és politika szétválasztására szavaznék. [...] Hát ha már a rendszer bírálatáért vagy nemzetmentésért sem az írókhoz fordulunk, mi végre vannak?”

Ismét vissza egy évet, *Életmű*:

„Mi ez a fél évszázados működésképtelenség? Vajon ezt a kort nem lehetett megélni? Nem lehet élni? Csak túlélni, és ettől az örökös defenzívától önmagunkon túlra már nem léphetünk? Elég megszorítani a torkunkat és aztán elengedni, és vagy megállíthatatlanul elnémulunk, vagy fuldokolva ömlik belőlünk a szó?”

A kötet címadó írása 1992-ből, *Hol a költészet mostanában?*:

„Ha tényleg azt keressük, hol a költészet, rá kell ébredni, hogy igazoltatásának igénye mögött az a nézet lappang: nem képes betölteni hivatását. A költők a társadalom és annak teoretikusai szemében gyanúsak. [...] Minden írástudó ember előtt jól ismert a tömegkommunikáció, a nyomdai tömegtermelés manipulatív hatása: ahogyan a szavak hatalmával folytatott visszaélés a Szó lejáratásához vezetett. [...] Amikor a politika bevezette az irodalom totális adminisztratív irányításának rendszerét, az irodalom teljes épületén keletkezett repedés, és úgy tűnt, a költészet elszivárgott azon át.”

Isten-kereső versek elé, 1993:

„A költőnek a szó, ezt talán nem árt időnként újra megerősíteni, nemcsak eszköz, hanem cél is.”

Öt évvel később, *A nagy összeesküvés*:

„Iskolákat végezve, iskolák végeztével újabb iskolákban végezve munkát a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján felrémlt bennem, hogy a magyar iskolaügyben egy nagy összeesküvés folyik. Végső célja az önálló gondolkodás képességétől, következőképp a cselekvéstől megfosztott ideálisan ostoba ember kinevelése. [...] Minden fontosabb volt itt az elmúlt tíz évben, mint a tanulás és tudás értékének visszaszolgáltatása. [...] Hogy az iskola ügye anyagi tehertétel legyen egy országnak, szomorú diagnózis. [...] A nagy összeesküvés tehát folytatódik, csak másfajta erővonalak mentén szerveződik.”

Szivárvány az iskola felett, ugyanabban az évben:

„A karácsonyi szünet előtti utolsó tanítási napon az egyik fővárosi elitgimnáziumban egy tanárnő csendesesen sírdogált a tanári sarkában, miután előző órája végén egy tanuló odalépett hozzá és kisebb pénzmennyiséget kívánt átnyújtani neki, mondván, hogy ugyan nem volt ideje ajándékot venni, de a rászánt összeget fogadja szeretettel.”

Még mindig 1998, *Tudatos öncsalás*:

„Nem vonom a mélyromantika fekete glóriájába a budapesti hetediket, nyolcadikat vagy kilencediket, és a hegyvidék magas fényköreibe sem vágyom. Az önáltató vélekedéssel szemben nem minden metropolis ilyen, de ha ilyen lenne is, attól ez a város még éppúgy és egyre inkább lakhatatlan volna. Attól én még közlekedem, és tartósan növekvő vizolygással fogadom, ahogy a városközösség megszólít az utcán. Megszólít személytelenül, plakátokon keresztül, és megszólít személyesen, mappával vagy műanyag pohárral a kezében.”

Az év ugyanaz, *A lélek csatornáiról*:

„Az iskolákban tanított műveltségisményt és ízlésvilágot úgy söpörte el az élet forгатaga, mintha az emberiség évezredeinek irodalma, történelme, tudománya csak egy pitypang bóbítája lett volna. De nem, könnyelmű és rossz hasonlatot írtam: a pitypang szapora, szívós növény, viszont semmi jele, hogy annak a bizonyos műveltségnek a szétfújt ejtőernyői gyökeret eresztenének, hogy az ízlés minduntalan felütné fejét.”

Rossz szög, egy évvel korábban:

„Ha azt mondom, hogy az ország mint olyan tanulás- és tudásellenes, nem értelmiségi privilégiumok hiányát panaszolom. A társadalom végül is magáévá tette a független értelmiségieket megvető új, régi és még régebbi hatalmi magatartást. Nem bízhat a független értelmiségiben, mert annak kritikája semmire sem vezet. Rossz szögből hangzik, érthetetlenül, haszontalanul. És minthogy tudással és tanulással amúgy sem lehet semmire sem jutni, a kritikai szempontú értékörző és értékteremtő szerep értéktelenné vált.”

Megint előre egy évet, *Húsvét után*:

„Vajon az, ami durván tíz éve elkezdődött, s aminek azóta sem sikerült nevet találni, mert minden elnevezése csakis idézőjelbe téve, ironikusan használható és értendő, az a »rendszerváltás« valójában polgárháború lenne, amit a politikai elit és az alvilág együttesen folytat a lakosság gazdasági leigázásáért? [...] Nincsenek eszmények. [...] Soha ennyi kétesen csillogó alkotást. [...] Alkotó munkához eszmény ígézet kell. [...] Teremtő béke nélkül nem lehet dolgozni. Nem tudni, mi van.”

Végül *Középtájtáró – Válasz a Nagyvilág körkérdésére*, maradva 1998-ban:

„Megint egy kérdés, sőt, kérdések egész bokra, amire nem nekem kellene válaszolnom. [...] Nem kell polgárság, nem kell játékszíni mesterség, sem öntudat. Végképp nem kellenek gondolatok. Italmérések és kereskedelmi tévécsatornák kellenek az egyik oldalon, a gátlástalanság korlátlan kiélé-

sének lehetőségei a másikon. A kettő között lenne a polgár, ami nincs. [...] Akiből a kíváncsiság, a tudásvágy, a tanulás képessége kihalt, az legfeljebb biológiailag vegetál egy darabig. [...] Az ország semmi hajlandóságot nem mutat arra, hogy értelmesen gondolkodó, elfogulatlan szellemű polgárokat neveljen. [...] Az egészség- és iskolaügynél semmi nem fontosabb. Téves az a szóhasználat, amely ezek »támogatásáról« beszél. Épp fordítva: ezek támogatják a társadalmat, amely nélkülük működésképtelen.”

Közben mintha ránk esteledett volna. Pedig nem, csak sóhajtánunk kell egy nagyot. Mert a remény paradoxona itt van nekünk. Amíg Ferencz Győző és mások bírják energiával, és irodalmi munkásságuk mellett (és nem helyett) szélesebb perspektívát is felvállalnak, addig mi koncentrálnunk az olyan kérdésekre, hogy hol van a költészet mostanában, és gyűjtögethetjük a válaszokat, mint például minden félrecsúszott nyakkendőben, a folyó mindkét partján, sőt a folyó felett, és persze a nagymama hamuba sült pogácsájában is, mint mindig.

Vagy ahogy Ferencz Győző zárta *Megjegyzések a közelmúlt magyar költészetéről* című előadását a Tokaji Írótáborban 1995-ben, abban az évben, amikor a Parnasszus folyóirat is elindult:

„Nincsenek kétségeim afelől, hogy a magyar költészet ma is, éppúgy, mint korábban bármikor, megteremti önmaga legjobb minőségét.”

